

РОЗДІЛ 2. ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ТА БІОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ОЧИЩЕННЯ ЗАБРУДНЕНИХ СТОКІВ

ЯКІСТЬ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД

Якість води – це характеристика складу і властивостей води, яка визначає її придатність для конкретних видів використання і як середовище безпечного існування гідробіонтів.

Якісний склад води визначається фізичними, хімічними та біологічними показниками.

Фізичні показники: температура, °С; запах, бали; прозорість, см водного стовбчика; кольоровість, градуси забарвлення води; вміст завислих речовин, мг/дм³.

Хімічні показники: рН; концентрація розчинених мінеральних та органічних сполук, мг/дм³; хімічне споживання кисню (ХСК), мг/дм³; біохімічне споживання кисню (БСК), мг/дм³; мінералізація, мг/дм³.

Біологічні показники поділяються на бактеріологічні та гідробіологічні.

Бактеріологічні показники визначають можливу наявність у воді хвороботворних мікробів, які потрапляють у воду з організму хворої людини, ймовірне мікробне зараження води визначається за допомогою тест-об'єктів – кишкових паличок, які постійно мешкають у людському організмі. Наявність у воді кишкових паличок вказує, що до водного об'єкту потрапила певна кількість побутових стічних вод.

Гідробіологічні показники складаються з окремих особливостей поведінки та життєдіяльності гідробіонтів у зв'язку з наявністю і ступеню забруднення водних об'єктів. Це може бути перехід окремих гідробіонтів з забруднених зон до незабруднених, їх видове різномаяття, розвиток окремих форм і пригнічення інших, коливання загальної чисельності і біомаси водних організмів та водоростей.

Метод оцінки якості води, як середовища мешкання гідробіонтів, за видовим складом і показниками кількісного розвитку видів-індикаторів та за структурою утворених ними угруповань має назву *біоіндикація*.

Біоіндикатори якості води – це організми, присутність яких у водному об’єкті, їх кількість, а також особливості розвитку вказують на перебіг внутриводоймищних процесів і вплив алахтонних чинників на формування якості води.

Для оцінки можливостей використання води з водних об’єктів для потреб населення та галузей економіки встановлені такі нормативи екологічної безпеки водокористування:

- загальні вимоги до складу і властивостей води водних об’єктів;
- гранично допустимі концентрації (ГДК) речовин у воді водних об’єктів, які використовуються для питних, господарсько-побутових та інших потреб населення (санітарно-гігієнічні нормативи);
- ГДК речовин у воді водних об’єктів, які використовуються для потреб рибного господарства (рибогосподарські нормативи).

Загальні вимоги до складу і властивості води водних об’єктів (табл. 5) містять санітарно-гігієнічні та рибогосподарські нормативи фізичних, узагальнених хімічних та бактеріологічних показників, а також ряд декларативних заборон.

Таблиця 5. Загальні вимоги до складу і властивостей води водних об’єктів.

Показники складу і властивостей води водного об’єкту	Види водокористування			
	Господарсько-питне водопостачання	Рекреація, а також водні об’єкти, в межах населених пунктів	Рибогосподарські	
			Вищої та першої категорії	Другої категорії
1	2	3	4	5
Завислі речовини	При скиді зворотних вод концентрація завислих речовин у контрольному створі не повинна збільшуватися на: 0,25 мг/л 0,75 мг/л 0,25 мг/л 0,75 мг/л Для водотоків, що містять у межівь понад 30 мг/л завислих речовин природного походження, допускається їх збільшення у воді до 5%. Вміст у воді завислих речовин техногенного походження, таких як: пластівці гідроксидів металів, частки азбесту, скловолокна, базальту, капрону, лавсану та інш., нормується за ГДК.			
Плаваючі домішки (речовини)	На поверхні води не повинні виявлятися плівки нафтопродуктів, жирів, мастил та скупчення інших домішок.			
Кольоровість	Не повинна виявлятися у стовбчику води: 20 см 10 см		Вода не повинна набувати іншого коляру	

- для водних об'єктів, вода яких використовується для рибогосподарських потреб – установами та органами рибного господарства.

Перелік санітарно-гігієнічних ГДК на цей час налічує понад 2000 речовин, рибогосподарських – понад 1500 речовин. Переліки ці постійно збільшуються, бо, згідно з водоохоронним законодавством, скид стічних вод, що містять речовини, для яких не встановлено нормативів ГДК, у водні об'єкти, заборонено.

Нормативи ГДК для деяких найбільш поширених у виробництві та у побуті речовин наведені у табл. 6.

Нормативи екологічної безпеки використовуються для поточного контролю якості води водних об'єктів, для розрахунків гранично допустимих скидів зворотних вод у водні об'єкти і планування на цій підставі водоохоронних заходів для конкретних водокористувачів. В особливих випадках, наприклад, при використанні водних об'єктів для лікувальних, курортних, оздоровчих, рекреаційних та інших цілей, можуть встановлюватись більш суворі нормативи екологічної безпеки.

Для оцінки стану водотоків та водойм і визначення комплексу водоохоронних заходів для підвищення їх екологічного благополуччя користуються екологічними нормативами якості поверхневих вод, які передбачають розподіл водних об'єктів на 5 класів та 7 категорій за якістю води.

Загальна характеристика водних об'єктів за класами і категоріями якості води наведена у табл. 7.

Таблиця 6. Скорочений перелік нормативів ГДК

Найменування речовин	Господарсько-питне водопостачання			Рибогосподарське	
	ГДК, мг/л	Лімітуючий показник шкідливості	Клас небезпечності	ГДК, мг/л	Лімітуючий показник шкідливості
1	2	3	4	5	6
1. Азот амонійний					
2. Алюміній					
3. Ацетон					
4. Барій					
5. Бензол					

6. Гідрохінон					
7. Гліцерин					
8. ДДТ (технічний)					
9. Діетиленглицоль					
10. Залізо (загальне)					
11. Жири рослинні та тваринні					
12. Ізопрен					
13. Кадмій					
14. Капролактам					
15. Карбофос					
16. Кобальт					
17. Ксілол					
18. Фарбники синтетичні (кислотні)					
19. Латекс ЛМФ					
20. Марганець					
21. Мідь					
22. Метанол					
23. Метафос					
24. Мочевина					
25. Миш'як					
26. Натрій					
27. Нафта та нафтопродукти					
28. Нікель					
29. Нітрати					
30. Нітроти					
31. Поліакриламід					
32. Ртуть					
33. Свинець					
34. Селен					
35. СПАР					
36. Стірол					
37. Стронцій					
38. Сульфати					
39. Сульфід					
40. Тіофос					
41. Титан					
42. Толуол					
43. Оцетна кислота					
44. Фенол					
45. Формальдегід					
46. Фосфати					
47. Хлориди					
48. Хром (трьохвалентний)					
49. Хром (шестивалентний)					
50. Ціаніди					
51. Цинк					
52. Етанол					

Таблиця 7. Класи і категорії якості поверхневих вод за екологічною класифікацією

Клас якості води	I		II		III		IV	V
Категорія якості води	1	2	3	4	5	6	7	
Назва класів і категорій якості води за їх станом	Відмінні	Добрі		Задовільні		Погані	Дуже погані	
Назва класів і категорій якості вод за ступенем їх чистоти (забрудненості)	Відмінні	Дуже добрі	Добрі	Задовільні	Посередні	Погані	Дуже погані	
Трофність (переважаючий тип)	Дуже чисті	Чисті		Забруднені		Брудні	Дуже брудні	
	Дуже чисті	Чисті	Досить чисті	Слабко забруднені	Помірно забруднені	Брудні	Дуже брудні	
	Оліготрофні	Мезотрофні		Евтрофні		Політрофні	Гіпертрофні	
	Оліготрофні-оліго-мезотрофні	Мезотрофні	Мезоевтрофні	Евтрофні	Евполітрофні	Політрофні	Гіпертрофні	
Сапробність	Олігосапробні		β-мезосапробні		α- мезосапробні		Полісапробні	
	β- олігосапробні	α-олігосапробні	β'- мезосапробні	β''- мезосапробні	α'- мезосапробні	α''- мезосапробні	Полісапробні	

Для визначення класу і категорії певного водного об'єкту користуються низкою критеріїв:

- критерії забруднення компонентами сольового складу (табл. 8);
- еколого-санітарні критерії (табл. 9);
- критерії вмісту специфічних речовин токсичної дії (табл. 10);
- критерії специфічних показників радіаційної дії (табл. 11).

Таблиця 8. Класифікація якості прісних вод за критеріями забруднення компонентами сольового складу

Показники, мг/л	Клас якості води						
	I	II		III		IV	V
	Категорія якості води						
	1	2	3	4	5	6	7
Сума іонів	1000-	1501-	2001-	2501-	3001-	3501-	> 4000

	1500	2000	2500	3000	3500	4000	
Хлориди	≤ 200	201-400	401-600	601-800	801-1000	1001-1200	> 1200
Сульфати	≤ 400	401-800	801-900	901-1000	1001-1100	1101-1200	> 1200

Таблиця 9. Екологічна класифікація якості поверхневих вод за еколого-санітарними критеріями

Показники	Клас якості води						
	I	II		III	IV	V	
	Категорія якості води						
	1	2	3	4	5	6	7
Завислі речовини, мг/л	< 5	5-10	11-20	21-30	31-50	51-100	> 100
Прозорість, м	> 1,50	1,00-1,50	0,65-0,95	0,50-0,60	0,35-0,45	0,20-0,30	< 0,20
pH	6,9-7,0	6,7-6,8	6,5-6,6	6,3-6,4	6,1-6,2	5,9-6,0	<5,9->8,7
Азот амоній-ний, мг/л	< 0,10	0,10-0,20	0,21-0,30	0,31-0,50	0,51-1,00	1,01-2,50	> 2,50
Азот нітритний, мг/л	< 0,002	0,002-0,005	0,006-0,010	0,011-0,020	0,021-0,050	0,051-0,100	>0,100
Азот нітратний, мг/л	< 0,20	0,20-0,30	0,31-0,50	0,51-0,70	0,71-1,00	1,01-2,50	> 2,50
Фосфор фосфатів, мг/л	< 0,015	0,015-0,030	0,031-0,050	0,051-0,100	0,101-0,200	0,201-0,300	>0,300
Розчинений кисень, мг/л	> 8,0	7,6-8,0	7,1-7,5	6,1-7,0	5,1-6,0	4,0-5,0	< 4,0
Біхроматна окисність, мг/л	< 9	9-15	16-25	26-30	31-40	41-60	> 60
БСК ₅ , мг/л	< 1,0	1,0-1,6	1,7-2,1	2,2-4,0	4,1-7,0	7,1-12,0	> 12,0

Таблиця 10. Екологічна класифікація якості поверхневих вод за критеріями вмісту специфічних речовин токсичної дії

Показники, мг/л	Клас якості води						
	I	II		III	IV	V	
	Категорія якості води						
	1	2	3	4	5	6	7
Ртуть	< 0,02	0,02-0,05	0,06-0,20	0,21-0,50	0,51-1,00	1,01-2,50	> 2,50
Кадмій	< 0,1	0,1	0,2	0,3-0,5	0,6-1,5	1,6-5,0	> 5,0
Мідь	< 1	1	2	3-10	11-25	26-50	> 50
Цинк	< 10	10-15	16-20	21-50	51-100	101-200	> 200
Свинець	< 2	2-5	6-10	11-20	21-50	51-100	> 100
Хром (загальний)	< 2	2-3	4-5	6-10	11-25	26-50	> 50
Нікель	< 1	1-5	6-10	11-20	21-50	51-100	> 100
Миш'як	< 1	1-3	4-5	6-15	16-25	26-35	> 35
Залізо (загальне)	< 50	50-75	76-100	101-500	501-1000	1001-2500	> 2500
Марганець	< 10	10-25	26-50	51-100	101-500	501-	> 1250

						1250	
Фториди	< 100	100-125	126-150	151-200	201-500	501-1000	> 1000
Ціаніди	0	1-5	6-10	10-25	26-50	51-100	> 100
Нафтопродукти	< 10	10-25	26-50	51-100	101-200	201-300	> 300
Феноли (леткі)	0	< 1	1	2	3-5	6-20	> 20
СПАР	0	< 10	10-20	21-50	51-100	101-250	> 250

Таблиця 11. Екологічна класифікація якості поверхневих вод за критеріями специфічних показників радіаційної дії

Показники, Бк/л	Клас якості води						
	I	II		III	IV	V	
	Категорія якості води						
	1	2	3	4	5	6	7
Сумарна β-активність	< 0,163	0,163-0,206	0,207-0,279	0,280-0,390	0,391-5,550	5,560-9,99	> 9,99
⁹⁰ Sr	< 0,023	0,023-0,028	0,029-0,036	0,037-0,111	0,112-1,43	1,44-3,33	> 3,33
¹³⁷ Cs	< 0,0044	0,0044-0,0095	0,0096-0,0185	0,0186-0,185	0,186-5,55	5,56-55,5	> 55,5

Користуючись таблицями 8-11, екологічні нормативи якості води поверхневих вод визначаються як середньоарифметичні значення класу і категорії показників фактичного складу води водного об'єкта. При підрахунках дробові значення класів і категорій слід округляти до цілого більшого числа.

Екологічні нормативи якості води поверхневих вод дають змогу розробляти стратегію водоохоронних заходів з метою переведення водного об'єкта з однієї категорії до іншої, більш чистої категорії. При цьому слід достеменно встановити техногенне походження забруднюючого чинника, бо в разі природного забруднення клас якості води водного об'єкта залишається незмінним.